

tőnek: a viszonylagosságok és a bizonytalanságok felismerésének és elfogadásának. Ezen a ponton talán megfogalmazható az az általános kritika a pszichológiával szemben, hogy sokszor anélkül vesz elő fogalmakat, hogy reflektálna filozófiai, filozófiatörténeti gyökereikre. A bölcsesség a pszichológusnak egy mindig is megélő fenomenén, amelyet először a görögök írtak le, és most végre mérhetővé vált. Röviden a hatástörténeti, hermeneutikai érzékenység hiánya róható fel itt a lélektannak.

A kötetet a szerkesztő hatvanoldalas tanulmánya (*A társas interakciók pszichológiai hatásai és agyi mechanizmusai*) zárja, amely az eddig tárgyalt témát egészen új megvilágításba helyezi. Kilépvé a kognitív pszichológiai keretből, egyrészt az evolúciós/törzsfajlódási, másrészt a neuronális háttérmechanizmusok szintjén folytatja a vizsgálódást. Kiindulópontja az, hogy „ha valaki egy másik személy érzelmi állapotának tanúja, akkor a másik emocionális jelzéseit rejtetten, belsőleg utánozni fogja” (331. old). Ennek a nem tudatos reakciónak az idegi hátterével kapcsolatos kutatásokat és eredményeket ismerteti. Az együttérzésért, a szerelemért, a poszttraumás stresszszavarban tapasztalt deperszonalizáció érzéséért – amelyek agyi szinten „én” és „nem-én” elkülönülésének felfüggesztésével járnak – egyöntetűen az énhatárokat fenntartó funkciók módosult működése a felelős. Ezekben az állapotokban valamilyen módon átalakul az én funkciója: kikerül önnön középpontjából, vagy inkább bevonja magába, az identitása részévé teszi a „másikat”: a szenvedőt, a szerelmezt vagy éppen a traumatikus azonosulás következtében az elkövetőt, illetve az „elsajátíthatatlan” idegenséget, amellyel a traumatapaszta-
latban találkozott. Agyi képalkotó eljárásokkal a kutatás többé-kevésbé feltárta azokat a régiókat, amelyek az „én” és a „nem-én” mint ágensek hátterét alkotják. Különösen izgalmassá teszi ezeket a kutatásokat, hogy az „én” és a „másik” viszonyának, a határok átjárhatóságának problematikája jó ideje a fenomenológiának is a homlokterében áll.

Az mindenesetre nyilvánvaló, hogy az énhatárok elmosódásának vannak

szükségesen negatív és pozitív hatásai is. Ez akár a szerelemben is tetten érhető. Ugyanígy a traumánál: ha egy uralhatatlan, negatív esemény áttöri énem határait, szétveti azokat a kereteket, amelyek között mind ez idáig a világgal kommunikáltam, akkor egyrészt a szó pozitív értelmében nyitottá, érzékennyé válhatok: a világ felfedheti magát előttem; másrészt védtelenné válok a külvilággal szemben. Az a tapasztalat, hogy „nincsenek határait”, éppúgy együtt járhat spirituális megvilágosodással, mint a leg súlyosabb pszichés összeomlással. A traumán átesett embernek megvan a lehetősége, hogy előnyt kovácsoljon a történelemből, valami lényegit azonban mindenképpen elveszít, s e veszteséget meg kell próbálnia feldolgozni. Ha fejlődik, ha nem: e tapasztalat megváltoztatja.

PINTÉR JUDIT NÓRA

Gyórfi Tamás: A kortárs jogpozitivizmus perspektívái

Válogatott tanulmányok. Bibo Kiadó, Miskolc, 2006. 211 oldal, 2800 Ft (Prudentia Iuris sorozat 25.)

A jogelméletben az egyik leggyakrabban használt címke a pozitívizmus, amit vagy szitokként vágnak a másik fejéhez, vagy épp ellenkezőleg, büszkén vállalnak. A pozitívizmusról szóló diskurzust félreértések, alaptalan sztereotípiák és az egymás mellett elbeszélés terheli. Gyórfi Tamás könyve megpróbálja áttekinthetővé tenni a frontvonalakat, hogy ebben a káoszban valamilyen rendet teremtsen. Nem keres kompromisszumot a különféle irányzatok közt, hiszen arra nincs sok remény (ld. Reynolds Barney: *Natural Law versus Positivism. Oxford Journal of Legal Studies*, 1993, 441–456. old.), hanem csupán a különbségeket tisztázza.

A jogpozitivizmust két tézissel szokták definiálni. A szeparabilitási tézis értelmében a jogi érvényesség-

nek nem szükségszerű eleme az erkölcsösség, a társadalmi tények (vagy társadalmi források) tézise szerint pedig a jogi érvényesség végső soron társadalmi ténykérdés. A bevezető definíciót és történeti áttekintést (Bentham, Austin, Hart, Kelsen és Raz) követően Gyórfi a *Jog és erkölcs kapcsolata a pozitívista elméletekben* c. fejezetben részletes fogalmi tisztázást és szakirodalmi áttekintést nyújt – s mindezt anélkül, hogy túl sok előfeltevést (pl. az autoritáselmélet vagy más, némelyek által megkérdőjelezett fogalmi keret elfogadását) tenne szükségessé. Megkülönbözteti a jogelméleti érveléseknek az erkőlctől való elválasztását jelölő metodológiai pozitívizmust és a jogi érveléseknek (a jogi érvényesség-fogalomnak) az erkőlctől való elválasztására utaló tartalmi pozitívizmust. Inkluzív pozitívizmusról beszél, ha a jogi érvényesség-fogalom tartalmazhat erkölcsi elemeket (pl. Hart), és exkluzív pozitívizmusról, ha nem (pl. Raz és Kelsen). Gyórfi a Hart–Fuller-vita (H.L.A. Hart: *Positivism and the Separation of Law and Morals* és Lon Fuller: *Positivism and Fidelity to Law. A Reply to Professor Hart. Harvard Law Review*, 1958, 591–672. old.) nyomán – és Radbruchot cáfolva – bemutatja, hogy a pozitívista elméletek túlnyomó többsége nem állítja, hogy (erkölcsi) köteletségünk lenne a törvényeknek engedelmessé válni. Egy Gyórfi által is idézett szerző szavaival: „A jog és erkölcs fogalmi elválasztásának logikus velejárója az, hogy a puszta tényre, hogy valami jog, az az erkölcsi válasz, hogy: »Na és akkor mi van?«” (Frederick Schauer: *Positivism as Pariah*. In: Robert P. George [ed.]: *The Autonomy of Law: Essays on Legal Positivism*. Clarendon Press, Oxford, 1996. 37. old.) A fejezet elemzései alaposak, következtetései meggyőzőek, és a fogalmi különbségtevés megvilágító erejük: a témáról idegen nyelven sem ismerek jobb áttekintő írást.

A jog normativitását tárgyaló két fejezet a különféle értelemben vett pozitívizmusoknak a jog cselekvésmotiváló képességére adott magyarázatait elemzi, s megfogalmazza a szerző fő kételyét a jogpozitivizmussal kapcsolatban: nem ad választ arra a

kérdésre, hogy mikor, illetve miért kötelességünk engedelmeskedni a jognak. Ha viszont egyszerűen kivennénk ezt a kérdést a pozitívizmus által megválaszolható kérdések közül, akkor az elméletet olyannyira leszűkítenénk, hogy az már a pozitívizmus önpusztításának volna tekinthető. Győrfi ezen a ponton nem teljesen meggyőző, hiszen a fenti kérdésre, mely erkölcsi – azaz nem pozitivistista – választ implicál, a pozitivistista elméletek túlnyomó többségének nincs válasza a saját maga által szabott, az erkölcsi kérdéseket kiiktató keretben. Az elmélet magyarázó hatókörének leszűkítése azonban (s itt nehéz elfogadni Győrfi álláspontját) nem feltétlenül önpusztító. A tágabb hatókörű elmélet csak akkor jobb, ha abban a tágabb hatókörben meggyőzően magyaráz. Ha egészen szigorú mércét állítunk fel, akkor azt is megkövetelhetjük, hogy *legalább olyan jól* magyarázzon, mint a leváltandó szűk hatókörű elmélet; ha engedékenyebbek vagyunk, akkor a tágabb hatókörért fizethetünk valamekkora árat a magyarázat pontosságában, de egy minimális szintet itt is el kell várnunk. Azaz csak akkor engedhetjük el a pozitívizmus kezét, ha (1) vagy azt mutatjuk meg, hogy még a szűkebb hatókörben (kül. érvényesség-fogalom) sem ad koherens magyarázatokat; (2) vagy pedig azt mutatjuk be, hogy a konkurens (természetjogi vagy interpretív) elméletek *legalábbis* elfogadható magyarázatokat adnak egy jelentősen tágabb hatókörben. Könnyen lehet, hogy Győrfinek igaza van, és a jogpozitívizmussal komoly bajok vannak, de az említett kérdéseket ehhez még alaposan meg kellene vizsgálni.

Szokásos érv a pozitívizmussal szemben, melyet Győrfi – helyesen – nem alkalmaz, hogy minden jogrend erkölcsi igényeket támaszt, hiszen a „jogokról és kötelezettségekről” szólva erkölcsi nyelvet használ. Csakhogy ez a nyelv nem „erkölcsi”, hanem csupán „normatív”. A jogsértéssel rendszerint együtt járó erkölcsi helytelenítést azonban Győrfi már a jogpozitívizmussal szembeni érvként kezeli, ami nem meggyőző, hiszen a diktatúrákban igen gyakran nem ez a helyzet (gondoljunk a polgári engedetlenségi mozgalmakra).

Különbséget kellene tennünk „jogi kötelezettség a jognak való engedelmeskedésre” és „erkölcsi kötelezettség a jognak való engedelmeskedésre” közt. Az előbbi nem tautológia, hiszen bizonyos esetekben az érvényes jognak (jogilag) nem kell engedelmeskedni, és nem kell alkalmazni. (Tipikus példa erre Magyarországon az EU-jognak ellentmondó *érvényes* magyar törvény, amelyet nem kell alkalmazni.) Az utóbbi pedig egy nagyon fontos erkölcsfilozófiai kérdés, mint ahogy az is, hogy a kétfajta kötelezettség közül melyiket kövessük. Mindkettőnek lehet preemptív (azaz a konkurens engedelmeségi igényeket kioltó) igénye a másikkal szemben, de a kétfajta kötelezettség közti választás erkölcsi jellegű, s kizárólag a mi személyes felelősségünk. Győrfi szerint ebben a helyzetben a végső döntésünknek (ti. melyik fajta kötelezettséget követjük) az indoka a legfontosabb kérdés. Ennyiben az erkölcsi kérdés természetesen átfogóbb. Két elkülöníthető szintje van: (1) Mi az erkölcsi kötelezettség egy helyzetben? (2) Az erkölcsi kötelezettséget a jogi kötelezettséggel szemben is követjük-e?

Csupán e második kérdés teszi átfogóbbá az erkölcsi kérdést.

A kötet hatodik és nyolcadik fejezete a szabályalapú döntéshozatalt elemzi, amely a döntést konkrét szabályokra, nem pedig az azokat igazoló elvekre alapozza, de megkülönböztetendő az esetet önmagában megítélő kádi-bíráskodástól is. A pozitivistista szerzők többsége az említett döntéshozatal mellett, az antipositivisták többsége az ellene felhozott érvekkel értene egyet.

A könyvből tematikusan kissé kilóg *A jog autoritása az „ésszerű” pluralizmus körülményei között* c. fejezet, amely nem a jogpozitívizmus, hanem a jogelmélet és a politikai filozófia határterületének egy kérdését tárgyalja. A szerző meggyőzően érvel amellett, hogy a többségi döntéshozatal egyik fontos igazoló elve lehet a döntésben részt vevők egyenlősége.

A kötet a benne érintett kérdéseket igen alaposan és meggyőzően tárgyalja (egyetlen kételyemet már említettem). Külön erénye, hogy mivel Győrfi erős szimpátiával tekint a pozitívizmusra, a vizsgált téziseknek

igyekszik a lehető legvédhetőbb olvasatát adni, és egyes, a pozitivisták által preferált elméletrészeket (például a szabályalapú döntést) megpróbálja megmenteni. A szakirodalomból elsősorban az angol és amerikai jogelméleti írásokat (Kelsennek is elsősorban angolul megjelent írásait) használja. Talán érdemes lett volna kissé részletesebben bemutatni egyrészt a német hagyományt (Robert Waltert, Hans Albertet, avagy a kettőt szintetizáló Rudolf Thienelt; illetve a harti hagyományból érkező Neil MacCormick és a kelsen-i hagyományból érkező Ota Weinberger sajátos intézményi jogelméletét), másrészt a magyar pozitivistista tradíciót (a XIX. századi empirikus pozitivistákat, Somló Bódogot, Moór Gyulát, Szabó Imrét), hiszen az olvasót érdekelheti, hogy a magyar szerzők álláspontjai hol helyezkednek el a pozitívizmusról adott általános képből. Inkább jogszociológiai jellegű kérdés, hogy a magyar jogászság milyen implicit elméleti premisszákkal dolgozik. Sejtésem szerint ugyanis ezek mind a mai napig a pozitívizmus egyik sajátos változatának, a Szabó Imre-féle szocialista normatívizmussal a tételei.

Néhány terminológiai probléma is felmerül az olvasás során. Egyes kifejezéseket úgy használ a szerző, hogy nem adja meg pontos jelentésüket. Így azután az angolszász analitikus jogelméleti hagyományban nem jártos olvasónak nem feltétlenül evidens, hogy mit jelent a „deskriptív” és a „konceptuális” szembeállítás (49. old.), vagy épp a „peremptorius indok” (55. old., 37. l.). Ugyancsak nem egyértelmű, hogy az „autoritás közvetítő funkciója” (59. old.) és az „autoritás szolgálatteljesítő funkciója” (176. old.) ugyanarra a fogalomra („service conception of authority”) vonatkozik-e.

A kötet összességében jelentős hozzájárulás a rendszerváltás utáni magyar jogelmülethez, s egyúttal egy új tendenciát jelez is: míg a két háború közötti igen erős (bár nem kizárólagos) német befolyás volt jellemző nálunk, az ezt váltó szovjet-országi recepció után a magyar jogelmélet (lassan, de biztosan) az angolszász tradícióhoz kerül közelebb.

JAKAB ANDRÁS